

**GLOBALLASHUV
SHAROITIDA
IQTISODIY TA'LIMNI
RIVOJLANTIRISHNING
ZAMONAVIY
TENDENSIYALARI**

ZUXRIDDINOVA SEVINCH

DILMUROD QIZI,

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Raqamli iqtisodiyot yo'nalishi

EKR-62 guruhi 1-bosqich talabasi

dilm79@inbox.ru

<https://doi.org/10.47689/STARS.university-pp335-338>

Annotatsiya: Mazkur maqolada bugungi kunda jahonda yuz berayotgan iqtisodiy globallashuv jarayonlari, jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuv, dunyo bo'ylab iqtisodiyotning jadal o'sishi tendensiyalari tahlil qilingan. Xalqaro savdo, kapital, mehnat va bilimlarning xalqaro iqtisodiy munosabatlarning o'sish sur'atlari jahon iqtisodiyotining o'sish sur'atlari asosida iqtisodiy globallashuv sodir bo'lishi ilmiy asoslangan.

Kalit so'zlar: xalqaro savdo, kapital, mehnat, iqtisodiy bilimlar, xalqaro iqtisodiy munosabatlar, iqtisodiy ta'lim.

Иқтисодий глобаллашув миллий иқтисодиётларнинг тобора очик иқтисодиётларга айланиши сифатида ҳам таърифланиши мумкин. Бу, пировардида, жаҳон иқтисодиётининг маҳсулот ва ресурсларнинг ягона бозорига айланишига олиб келиши мумкин.

Трансмиллий компаниялар (ТМК)лар глобаллашувнинг асосий двигатели ҳисобланади. Дунёдаги барча йирик компаниялар ТМКларга айланиши мумкин, чунки улар товар ва хизматларни экспорт қилишдан ташқари, одатда, ушбу маҳсулотларни чет элда ишлаб чиқариш билан фаол шуғулланадилар, агар бу экспорт қилишдан кўра фойдалироқ бўлса. Айнан ТМКлар турли мамлакатларда турли ишлаб чиқариш турлари жойлашган қиймат занжирларини яратувчилардир. Трансмиллий банклар ўзига хос ТМК сифатида нафақат молиявий бўлмаган ТМКларга ўзларининг хорижий фаолиятида ҳамроҳ бўлибгина қолмай, балки глобаллашувда катта мустақил роль ўйнайди, қимматли қоғозлар ва кредитларнинг мамлакатлар ўртасида катта оқимларини ўтказди. ТМКларнинг иқтисодий глобаллашувдаги иштироки трансмиллийлашув деб аталади.

Глобал иқтисодий вазиятга келсак, глобал иқтисодий инқирозлар, одатда, жаҳон иқтисодиётининг фаол иштирокчиси бўлган мамлакатларнинг ривожланишини кўпроқ секинлаштиради, гарчи уларнинг даромадлари глобал

иқтисодий шароитнинг яхшиланган йилларида тез суръатлар билан ўсиб бораётган бўлса-да. Бошқача қилиб айтганда, иқтисодиёт ички муҳитга камроқ, ташқи муҳитга эса кўпроқ боғлиқ бўлади.

Салбий оқибатлар, айниқса, иқтисодий сиёсатнинг асосий мақсади иқтисодий ривожланиш даражасини ошириш бўлган кам ривожланган мамлакатлар учун долзарбдир ва шунинг учун улар глобаллашув шароитида улар учун илғор ва янги, лекин, кўпинча, рақобатбардош бўлмаган тармоқларни ривожлантиришга интилишади протекционистик усуллар билан. Глобаллашувнинг салбий таъсиридан ҳимоя қилиш учун протекционизм ривожланган мамлакатлар томонидан бошқа ривожланган мамлакатлар билан рақобатлашадиган ўзларининг илғор тармоқларини (масалан, АҚШ аэрокосмик саноати бўлиши мумкин) ва кам ривожланган мамлакатлар билан рақобатлашадиган анъанавий саноатларини ҳимоя қилиш учун ҳам қўлланилади.

Иқтисодиёт назариясида унинг барча асосий йўналишлари иштирокида ривожланган ва, айниқса, кам ривожланган мамлакатларнинг глобаллашув фаол равишда муҳокама қилинмоқда. Кам ривожланган мамлакатларнинг глобаллашувига неоклассик ва, айниқса, неолиберал ёндашув кам ривожланган мамлакатлар ўз иқтисодиётини ривожланган давлатлар қаторида қайта қуриш зарурлиги ҳақидаги фундаментал ғояга асосланади. Аммо бу ғоянинг амалга оширилиши тез-тез муваффақиятсизликка учрайди ва шунинг учун глобаллашув назариячиларининг алоҳида эътиборини тортади. Бу ғоя кам ривожланган мамлакатларда ислохот бўйича тавсиялар тўплами кўринишида, биринчи навбатда, халқаро иқтисодий ташкилотлар орқали амалга оширилади – аввалига у “Вашингтон консенсуси”, кейин эса “Вашингтондан кейинги консенсус” деб номланган тўплам эди.

Вашингтон консенсуси (Халқаро валюта фонди ва Жаҳон банкининг Вашингтонда жойлашган кам ривожланган мамлакатлар муаммоларини ҳал қилиш бўйича умумий нуқтаи назари) 1980–1990 йилларда вужудга келган. Биринчи навбатда, ушбу мамлакатларнинг қарз муаммоларини ҳал қилиш учун рецептлар тўплами сифатида ХВФ ва Жаҳон банки ўз кредитларини бериш орқали кам ривожланган мамлакатларга хорижий кредитлар олишнинг шарти сифатида ўз иқтисодларини ташқи дунёга очишни, ўз иқтисодий агентларининг эркинлик даражасини оширишни, қаттиқ фискал сиёсат асосида макро-иқтисодий барқарорликни таъминлашни тавсия қилдилар ва пул-кредит сиёсати, давлат мулкни хусусийлаштириш борасида амалий ишлар олиб бордилар. Бироқ бир қатор мамлакатларда Вашингтон консенсуси томонидан тавсия этилган ислохотлар, агар улар миллий иқтисодиётларнинг глобаллашувини оширган бўлса, уларнинг иқтисодий ривожланиш даражасини оширмади. Кейинчалик Вашингтон консенсусидаги муваффақиятсизликларни тузатишга уринишлар жараёнида у Вашингтондан кейинги консенсусга айлана бошлади, бу аввалги тавсияларга қўшимча равишда кам ривожланган мамлакатлар учун уни амалга ошириш институтларини сақлаб қолиш ва ривожлантириш муҳимлигини таъкидлайди. Ушбу ислохотларга (ижро, суд ва қонун чиқарувчи ҳокимиятнинг коррупцияга учрамаган ва масъулиятли институтлари) ва иқтисодий ўсиш ҳамда аҳоли фаровонлигига кўпроқ эътибор бериш лозим.

Вашингтон консенсусини танқид қилиш, авваламбор, неокейсийлар ва неомарксистларга хосдир. Неокейсчиликнинг кўзга кўринган намояндаси, аме-

рикалик Нобель мукофоти совриндори Жозеф Стиглитс (1943) “Глобаллашув: безовта қилувчи тенденциялар” китобининг сўзбошисида шундай ёзган эди: эркин савдо йўлидаги тўсиқларни олиб ташлаш ва миллий иқтисодиётларнинг янада кенгроқ интеграциялашуви яхши куч бўлиши мумкин ва у ернинг барча аҳолиси, шу жумладан, ҳозирги камбағалларнинг ҳаётини яхшилашга қодир бўлган ривожланиш салоҳиятини ўз ичига олади. Лекин ишончим комилки, бу вазифага эришиш учун ҳам савдо тўсиқларини бартараф этишда шундай муҳим роль ўйнайдиган халқаро савдо шартномалари соҳасида ҳам глобаллашувни бошқариш механизмларини қайта кўриб чиқиш зарур” [1].

У муаммо глобаллашувда эмас, балки унинг қандай амалга оширилаётганида эканлигини таъкидлаб, халқаро иқтисодий ташкилотларнинг Вашингтон консенсусига содиқлигини танқид қилади. Стиглитзнинг таъкидлашича, кам ривожланган мамлакатлар ривожланган мамлакатларда ишлаб чиқилган моделлар эмас, балки “барқарор, адолатли ва демократик ўсишни таъминловчи сиёсатларга муҳтож. Бу тараққиётнинг асосидир” [2].

Польша иқтисодчиси Гжегош Колодко (1949) Штиглицнинг бир қатор мамлакатлар ривожланишининг глобаллашув натижасида бузилиши ҳақидаги ғоясини ривожлантирар экан, бу, энг аввало, “ижтимоий ва ижтимоий муносабатлар чегарасидан ташқарига чиқадиган улкан моддий табақаланиш эканлигини таъкидлайди. Иқтисодий жиҳатдан мақбул моддий табақаланиш – минтақалар, мамлакатлар, ижтимоий-профессионал гуруҳлар, шахслар ўртасида” [3], шунингдек, миллий иқтисодиётнинг глобаллашувдан баъзилари фойда кўраётган тармоқлари ўртасида, бошқалари эса ютқазганлар орасида бўлиши, ўз мамлакатининг иқтисодий ривожланиш даражасини ошириши мумкин эди.

Америкалик иқтисодчи ва сиёсатшунос Дани Родрик (1957) томонидан жаҳон иқтисодиётининг сиёсий трилеммаси гипотезаси тўлиқ глобаллашув, кўпинча, (а) глобал ҳукуматга эга бўлмаган глобал бозор деб ҳисобланади, деган ғояга асосланади, лекин ҳақиқатда у (б) миллий суверен давлатлар ва мос равишда (с) уларнинг турли иқтисодий сиёсатлари (бу, ўз навбатида, турли миллий иқтисодий моделлар томонидан бошқарилади) билан мос келмайди.

Унинг фикрича, миллий иқтисодий моделларнинг дифференциаллашувидан келиб чиқадиган миллий институтлардаги фарқлар хорижий давлатдаги норезидентлар учун жиддий транзакция харажатларига айланади, бу эса глобаллашувнинг тўлиқ бўлишига имкон бермайди. Фақат суверенитетдан ва мустақил иқтисодий сиёсатдан воз кечиш, аниқроғи, бу сиёсатнинг иқтисодий глобаллашувга йўналтирилиши (ҳар қандай ҳолатда ҳам жаҳон иқтисодиётига интеграциялашуви) миллий иқтисодиётларнинг тўлиқ глобаллашувига (интеграциялашувига) имкон беради.

Бу, унинг фикрича, фақат илғор интеграция бирлашмалари, биринчи навбатда, ЕИ доирасида мумкин ва у ерда ҳам бу жараён ўнлаб йиллар давом этади. Шу сабабли Родрик жаҳон иқтисодиётининг тўлиқ глобаллашувига интилиш ноўрин деган хулосага келади ва бунинг ўрнига ҳозирги ва яқин келажакда халқаро эмас, балки мамлакатлар ўртасидаги иқтисодий муносабатларни глобал тартибга солишга эътибор қаратишни таклиф қилади. ташкилотлар (глобал ҳукуматнинг прототипи) жаҳон иқтисодиётининг асосий иштирокчилари бўлиб қолади. “Бизга ҳар хил ўлчамдаги ва шаклдаги ва ҳар хил тезликда ҳа-

ракатланадиган автомобилларга бошқа автомобиллар орасидан ўтишга ёрдам берадиган ва ҳамма учун бир хил турдаги ва тезликни белгиламайдиган йўл қоидалари керак” [5].

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Стиглиц Дж.Ю. Глобализация: тревожные тенденции». Пер. с англ. М., 2003. – С. 7.
 2. Стиглиц Дж.Ю. Глобализация: тревожные тенденции». Пер. с англ. М., 2003. – С. 289.
 3. Колодко Г.В. Мир в движении. Пер. с польск. М., 2009. – С. 160.
 4. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. Пер.с англ. М., 2001. – С. 14.
- Rodrik, Dani. The Globalization Paradox. Democracy and the Future of the World Economy. New York, London. 2011. – P. 243.